

Utdrag ur skötselplan för Söderåsens nationalpark

3. ÖVERSIKTLIG BESKRIVNING AV BEFINTLIGA FÖRHÅLLANDEN

3.1 Inledning

Den översiktliga beskrivningen om naturen på Söderåsen har skrivits av Oddvar Fiskesjö. Texten har bland annat baserats på den utredning som gjorts av Charlotte Lundberg på uppdrag av Naturvårdsverket.

3.1.1 Områdets status

Söderåsens nationalpark är av riksintresse för naturvård och friluftsliv enligt 3 kap. miljöbalken. Området ingår också i Länsstyrelsens naturvårdsprogram där det beskrivs som det geologiskt och naturgeografiskt mest intressanta på Söderåsen. Tillsammans med den långa skogliga kontinuiteten, förekomsten av hotade arter och områdets stora värde för friluftslivet bedöms området ha högsta naturvärde. I Naturvårdsverkets nationalparksplan (1989) är området föreslaget som nationalpark.

Större delen av nationalparken ingår i Natura 2000, EU:s nätverk av skyddsvärda naturtyper som SCI-område ([site of common importance](#)), SE 420154, Skäralid, SE 430108, Nackarpsdalen och SE 430107 Kvärbäckäcken. I området finns naturtyper och arter som listas i art- och habitatdirektivet (Rådets direktiv 92/43/EEG). Genom att anmäla området till Natura 2000 förbinder sig Sverige att vidta sådana åtgärder att ingående naturtyper bevaras i gynnsam bevarandestatus, det vill säga i minst samma areella omfattning som vid tidpunkten för utpekandet. Dessutom skall arterna upprätthållas i gynnsam bevarandestatus, inklusive deras habitat.

3.2 Geologi

Under de senaste hundra åren har gjorts ett tiotal olika försök till tolkning av hur berggrund och landskapsformer bildats. Sammanställningen nedan grundar sig på den senaste tolkningen som givetvis influeras av tidigare tolkningar.

3.2.1 Bergarter

De dominerande bergarterna är gnejs och gnejsgranit. Gnejserna är rika på mineralerna kvarts och fältspat. Gnejsen och gnejsgraniten tros ha bildats genom omvandling av äldre graniter i samband med en bergskedjeveckning för ca 1800 miljoner år sedan. Därefter har berggrunden utsatts för förkastningsrörelser och vittring vilket orsakat stora vertikala och horisontella sprickplan i urberget. Sprickplanen framträder i större skala genom de olika sprickdalarnas varierande riktningar. Detta kan exempelvis ses i det fasta urberget vid Forshall i Skärалidsdalen.

Vulkanisk aktivitet har under olika tidsperioder lämnat efter sig amfibolit, diabas och basalt. Amfiboliten består av omvandlade basiska bergarter och finns som gångar i området. På flera platser kan man hitta hela amfibolitblock. I gångar uppträder också diabas, som härrör från slutet av Karbon och början av Perm (ca 290 miljoner år sedan) då jordskorpan i Skåne tändes ut flera kilometer i NV-SO-riktning. De sprickor som bildades vid denna vulkaniska aktivitet fylldes med diabas och löper på Söderåsen i en NV-SO-riktning. Man kan hitta diabas som block och grus i rasbranterna eller som fast berg utmed de övre dalsidorna. Diabasen ger på vissa platser upphov till en näringsrik jordmån som avspeglar sig i en rikare, kalkgynnad växtlighet. Basalten, som är stelnad magma, härrör från början av Jura (ca 200 miljoner år sedan). När magman svalnade krympte den och bildade för basalten typiska, vertikala fem-sexkantiga pelare. Sådana pelare kan man bland annat se vid Rallate någon kilometer söder om Skärалid.

Från början av Jura härstammar också sedimentbergarten Höörsandsten. Den bildades när havet svämmade över urberget på slätten intill åsen. Den påträffas främst i vittringskullarna vid Nackarp norr om Röstånga men finns också som fasta block.

3.2.2 Söderåsens bildning

Söderåsen är en horst - bergås - som började bildas för ca 150 miljoner år sedan när omkringliggande berggrund sjönk i den s.k. Ringsjöförkastningen. I samband med horstbildningen tros de sprickdalar som löper genom Söderåsen ha bildats. De stora spricksystemen är Nackarpsdalen-Odensjön, Uggleröd och Skärалid med Kvärkadalen och Dejeäcksdalen.

3.2.3 Vittring och erosion

Sprickdalarnas utseende är resultatet av flera olika faktorer, som kemisk och mekanisk vittring och olika typer av erosion. Åsen har påverkats av minst fyra nedisningar under kvartärperioden som inleddes för cirka 2 miljoner år sedan. Under inledningskedet av nedisningarna tros dalarna ha fyllts med snö som sedan packats och delvis skyddat dalarna mot inlandsisens erosion. En del former kan därför finnas kvar sedan tiden före senaste nedisningen.

3.2.3.1 Rasbranterna

De öppna rasbranterna i Nackarpsdalen, Ugglerödsdalen, Skärалidsdalen och runt Odensjön har huvudsakligen bildats under tundraklimat strax efter sista nedisningen. Täta växlingar

mellan plus- och minusgrader gav upphov till frostsprängning. Berggrund, vattentillgång och nederbördens kemiska sammansättning samt lokala klimatskillnader, främst skillnader i temperatur mellan nord- och sydexponerade sluttningar har påverkat vittringens intensitet och rasbranternas utformning. Det översta partiet kallas hammare och utgörs antingen av en lodrät klippvägg eller av kilformiga utskjutande klippor. Området nedanför hammaren benämns bergrot. Här samlas det finaste vittringsmaterialet från hammaren och förna från träden. Nedanför bergrotten ligger den mer eller mindre öppna rasbranten med tilltagande storlek på stenarna neråt i sluttningen. Lutningsvinkeln är ofta 33 – 40 grader. En del rasbranter är trädbevuxna och saknar hammare, varför inga ytterligare ras sker. Rasmaterialet bildar sammanhängande bälten åtskilda av små raviner. Idag sker en viss frostvittring främst i sydexponerade sluttningar.

Utmed sidorna finns utskjutande bergribbor och stenpelare som motstått vittringen bättre än omgivande berg. En sådan bergribba är exempelvis Hjortsprånget nära Skäralidsdalens mynning. På några ställen finns mindre grottor, bland annat de kända Jättegrottorna nära Korsskär i Skäralidsdalen.

3.2.3.2 Annan erosion och vittring

Längs dalsidorna kan man på vissa ställen se s.k. nivationsnischer, där små glaciärer bildats under perioder med tundraklimat. Snö har år efter år packats till is i bäckfåror, raviner och sprickor utmed dalsidorna. Glaciären har med tiden utformat en nisch som ser ut som en halvcirkulär håla med ett u-format tvärsnitt ("amfiteater"). Ibland mynnar dessa hängande till huvuddalen. En del nivationsnischer kan ha bildats före den sista istiden. Odensjön tros ha fått sin form genom en glaciärnisch. Utformningen av Odensjögrytan tyder på att bildningen kan ha skett under en följd av tundra perioder före och efter varje nedisning.

De små kullarna norr om Röstånga vid Nackarp har bildats i en krosszon. Kullarna är starkt vittrade genom kemisk vittring och tros vara erosionsrester av tidigare formationer. Isälvsvatten och annat smältvatten bland annat från Odensjöområdet kan ha transporterat bort material från detta område.

3.2.4 Lösa jordlager

Större delen av plåtåerna täcks av ett 5-10 m tjockt lager av en mestadels normalblockig morän som avsatts av inlandsis och mestadels härstammar från gnejs. I botten på Skäralidsdalen finns moränrygggar som bildats i sen istid framför snödrev eller mindre glaciärer som låg utmed dalsidorna.

Isälvsavlagringar finns som flacka fyllnader i Nackarpsdalen och Uggerödsdalen samt på ett större område som sträcker sig från Skäralidsdalens mynning norrut mot Tostarp. Det finns också ett mindre område vid Dejebacksdalens början i väster.

I svackor och dalpartier har torvlager bildats, vanligtvis av starrtorv och vitmosstorv. Längs med bäckarna har svämsediment avsatts. Det utgörs av finare fraktioner med stort inslag av organiskt material.

3.3 Hydrologi

Inom området finns fem mindre urskiljbara avrinningsområden som alla ingår i Rönneåns avrinningsområde.

Odensjön är den enda naturliga sjön i området och är en källsjö som avvattnas genom Ärlabäcken. I Nackarpsdalen finns ett biflöde till Ärlabäcken som har sitt huvudsakliga källområde i ett större alkärr på platån.

Uggelrödsdalen dräneras av flera små bäckar från källsprång i de södra och västra rasbranterna. De små bäckarna bildar ett större vattendrag som dämts upp mitt i dalen.

Härsnäsdamman och kärret norr om damman är ursprungligen gamla karpdammar som byggdes i början av 1900-talet. Den västra dammen är igenväxt och skiljs från den östra genom en vall. Damman avvattnas till Hästbäcken, som också tar emot vatten från flera mindre källflöden från området norr om Härsnäs.

Skärån har det största avrinningsområdet. Skärån börjar vid Korsskär ca 3 km in i dalen, där Dejobäcken och Kvärbäcken rinner samman. Dejobäcken, som är en ganska liten bäck, får sitt vatten i huvudsak från Traneröds mosse och Klåverödsområdet i nordväst. Vid Korsskär mynnar Dejobäcksdalen hängande ut i Skäralidsdalen och bildar ett ca 5 meter högt vattenfall. Kvärbäcken har källområden i Bokholmens mosse och i Svartesjö. I sitt övre lopp är den rätad och rensad. Där den rinner i sin naturliga fåra skiftar den ofta karaktär mellan rakt och strömmande till lugnt och meandrande. På flera ställen delar den upp sig i flera bäckfåror med öar emellan. Skärån liknar Kvärbäcken till sin karaktär. Vid Forshall, där dalen är som smalast, bildas ett mindre vattenfall. Till de tre huvudvattenfårororna rinner många småflöden från källsprång på dalsidorna och kärr på platån. Skäråns vattenflöde varierar med nederbördsfördelningen under året då utjämnande magasin i stort sett saknas. I mynningen av Skäralidsdalen rinner Skärån ut i Skärdammen, en konstgjord damm som anlades 1929-30. Tostarpsbäcken avvattnar ett mindre område norr om Skäralidsdalen.

3.4 Vegetation

3.4.1 Allmänt

Området domineras av bokskog av ris-kruståteltyp som är representativ för Sydsverige. Växtligheten är mycket varierad på grund av de skiftande terrängförhållandena. I dalarna är växtligheten zonerad från de torraste miljöerna i branternas övre delar till de fuktiga, näringsrika dalbottenarna. Skiftande berggrund och sluttningarnas exponering mot olika väderstreck påverkar också växtlighetens sammansättning.

Skogen i området kommer att utvecklas till en av Nordeuropas största skyddade ädellövskogar. Mest naturskogsliknande är skogen i de allra svårtillgängligaste dalsluttningarna, vilka påverkats mycket lite av människan. I områden där skogsbruk inte bedrivits sedan 1940-talet börjar skogen få naturskogsliknande kvaliteter. Andra delar är mer påverkade av skogsbruk, men intensiteten i skogsbruket har varit olika i olika delar.

Skäralidsdalen räknas som en av landets artrikaste mosslokaler, men även Ugglarödsdalen och branterna kring Odensjön är värdefulla. I dalgångarna möts sydliga, nordliga och västliga arter. Av mossor som anses indikera skyddsvärd skog i Sverige finns 22 arter här. Lika många rödlistade arter finner man i området. Skäralidsdalen är också en av Skånes bästa lavlokaler, med 19 rödlistade arter. Man bedömer att hela området är ett av landets artrikaste vad gäller både mark- och vedlevande svamp, där närmare 400 arter observerats.

3.4.2 Bokskog (856 hektar)

Den gamla bokskogen har sin största utbredning på platån intill de tre sprickdalarna och i dalslutningarna. Bokskogen växer på mark med olika grad av näringsrikedom, varför inslaget av ek, fågelbär, alm, ask, avenbok och andra trädslag varierar. Yngre bokskog, 30 – 60 år gammal, finns också spridd i området, liksom bokföryngring i förhållandevis svårgenomträngliga bestånd. Ofta har föryngring skett under gamla s.k. amträdd av bok som på många platser står kvar, men även under lärk.

3.4.3 Ekskog (18 hektar)

Nedanföör Kopparhatten finns ett gammalt bergekbestånd med inblandning av lind, bok och björk. Bergek växer också spridd utmed hela den sydvända sidan av Skäralidsdalen och i slutningarna runt Odensjön. På platån finns ett antal mindre bestånd av skogsek. Ekskogen är ofta uppblandad med bok, vårtbjörk och rönn.

3.4.4 Al- och björkskog (281 hektar)

I blöta terrängsvackor, kärr och utmed vattendrag finns alskog. På torrare marker förekommer gråal och klibbal. Björk och rönn är ofta pionjärträd som invaderar dels övergivna fodermarker, dels kalhyggen. Dessa är också de trädslag som först koloniserar de långsamt igenväxande rasbranterna. Efter pionjärträden vandrar sedan bok, ek och andra trädslag in. Äldre björkar och rönnar finns här och var i bok- och ekskogen.

3.4.5 Övrig lövskog (13 hektar)

I Skäralids- Kvärka- och Dejebäcksdalarna växer en artrik blandlövskog av bok, skogsek, lönn, avenbok, alm, ask, fågelbär samt al, rönn och björk. Avenbok växer också i ett större 80-årigt bestånd vid Forshall i Skäralidsdalen. Lind ingår i skogen i rasbranternas övre delar. Vid västslutningen nedanföör Lierna bildar lind ett större bestånd. En hel del ask finns på platån, framföör allt i fuktigare partier med rörligt markvatten. Åldern är mellan 20 och 70 år, och bestånden är ofta blandade med alm och al. Askföryngringen är oftast god.

3.4.6 Främmande trädslag

I området har planterats bland annat gran, lärk (från Mellaneuropa), rödek, tuja (från Nordamerika), och sykomorlönn (från Central- och Sydeuropa). Trädslagen finns i ett flertal spridda bestånd. I Skäralid ligger Tujaskogen, som förutom tuja innehåller bland annat douglasgran och sitkagran. Gran har planterats på en betydande areal medan ytorna med övriga främmande trädslag är marginella.

3.4.7 Mark- och trädlevande växtliv

3.4.7.1 Näringsfattig skog

På näringsfattiga marker där krontaket i bokskogen är slutet blir ljusinsläppet litet varför markväxtligheten är sparsam eller saknas helt. Buskskikt finns i ljusluckor och består av bok, rönn, hallon och druvfläder. Vårfloran domineras av vitsippa och vårfryle. Under övriga året hittar man exempelvis kruståtel, pillerstarr, skogsstjärna och ekorrbar. På stenar, stubbar och rötter växer mossor som kvastmossa, cypressmossa, olika björnmossor samt enstaka bägarlavar sparsamt. Här och var finns kuddar av falsk vitmossa. I den näringsfattiga bokskogen lever många mykorrhizabildande svampar som bokkremla, gallkremla, sötriska och kamferriska. Vanliga är också rutsopp, stensopp, trattkantarell, flugsvampar och spindelskivlingar. Den vanligaste nedbrytaren av bok är fnöskticka. Andra vedsvampar är sidenticka, slöjskivlingar och svedticka.

I ek-, ask- och askog och annan skog med större ljusinsläpp än bokskogen är markfloran rikare. Exempelvis finns brakved i buskskiktet och i fältskiktet tillkommer harsyra, blåbär, stenmåra, skogsstjärna och ängskovall. Man kan också hitta krypven, stjärnstarr, revlumner, kambräken och skogsfräken. I branternas skog växer mycket piprör. Bottenskiktet domineras av de vanliga mossorna hus- och väggmossa, skogsstjärnmossa, granvitmossa och olika björnmossor. Svampfloran i unga ekskogar domineras av ekriska. Ovanliga arter som hittats på gamla ekar är korallticka och oxtungsvamp.

3.4.7.2 Näringsrik skog

I näringsrikare skog, exempelvis i sluttningar eller i dalbottnar, är markfloran ännu rikare men i varierande grad. I buskskiktet finns olvon, hägg, benved och hassel. Ofta förekommer rikligt med gulplister som är något av en karaktärsart. Hult- och ekbräken är vanliga liksom gräsen lundslok och lundgröe. I ost- och nordsluttningar är mossfloran rikare med bland annat vågig sidenmossa, stor kvastmossa, fyrtandsmossa, revlevermossa, fingermossa och flera olika vitmossarter. Området har en mycket rik flora av trädlevande mossarter, bland annat de rödlistade pepparporella och bokfjädermossa. På träd växer också många rödlistade lavar. Här finns bland annat flera olika sorters klotterlavar, bokvårtlav och lunglav. Hålllav har här sin enda kända förekomst i Skåne. I sluttningsslövskogen trivs ett flertal ovanliga kremlor. Isabellflugsvamp har i området sin enda växtplats i Sverige. På gamla och döda träd, särskilt i nord- och östsluttningar, har man förutom en lång rad arter av tickor även hittat skinntagging och koralltaggsvamp.

På riktigt näringsrika marker, ofta där diabas utgör berggrund, ökas artrikedomen med exempelvis blåsippa, stor häxört, vårlök, gulsippa, hässlebrodd, lundelm, skogsbingel, sårläka, myska och vänderot. På ett ställe finns ett stort bestånd med ramslök där man också kan hitta hålnunneört, lungört och tandrot. Särskilt på diabasmarker utvecklas en artrik svampflora med exempelvis ovanligheter som dystersopp, grå kantarell, fjällsopp och stor klubbsvamp.

I kärr och sumpskogar med al och björk dominerar ofta vitmossor, björnmossor eller stjärnmossor bottenskiktet. I fältskiktet finns många gräs och halvgräs som mannagräs, brunven, hundstarr och vecketåg, men också arter som kärrviol, bäckbräsma, älgört och grenrör samt den ovanliga bergbräken.

3.4.7.3 Rasbranterna

Växtlighetens sammansättning i rasbranterna påverkas av bland annat berggrund, exponering, topografi, hydrologi och lokalklimat. I de branter som sluttar mot norr och öster ligger snön ofta kvar långt in på våren, och lokalklimatet är fuktigt och avdunstningen låg. De syd- och västvända branterna är utsatta för betydligt mer solinstrålning och blir därför torrare och varmare. På hammaren kan man hitta gaffelbräken, ljung och fårsvingel. Strax nedanför skogen vid bergroten intar den torktåliga raggmossan stora partier. I de öppna rasbranterna sopar vind och regn bort förna som istället samlas nedanför branten.

I de syd- och västvända branterna saknas ofta kärlväxter, busklavar och mossor. Här täcks stenblocken istället av olika skorplavar. I branter med diabas, som är mer lättvittrad än gnejsen, utvecklas en rik, kalkgynnad flora med exempelvis sötvedel, stor blålocka, kungsmymta, glansnäva och svartbräken.

I nord- och östvända branter är artrikedomen på blad- och levermossor samt lavar stor. Här finns bl.a. nervlevermossa, klippskapania, den ovanliga purpurmylian samt de rödlistade arterna stor bandmossa och blockskapania. Bland bladmossorna kan nämnas nickmossa och västlig kvastmossa. Stora partier täcks av mattor av olika vitmossor och busklavar är vanliga. Bland mossorna växer många ormbunkar, bland annat stensöta, stenbräken, lund- och skogsbräken. Skuggbräken har sin enda förekomst i landet i en av nordsluttningarna. På blocken växer också blombägarlav samt olika dyn- och knappåslavar.

3.4.8 Vattendragens växtliv

Utmed vattendragen är floran ofta speciell. Längs bäckar växer vanligtvis klibbal med inslag av bland annat ek, bok, björk, lönn och ask. I fältskiktet hittar man aklejruta, som här har en av sina nordvästligaste växtplatser i Sverige, samt exempelvis kabbeleka, gullpudra, långsvingel, skärmstarr, stinksyska och blekbalsamin. Stjärnmossor dominerar bottenskiktet. Stenar över och under vattenlinjen i vattendragen är viktiga växtplatser för mossor. Exempel är forsmossa, källkvastmossa och olika krypmossor.

3.5 Djurliv

3.5.1 Insekter

Skäralidsområdet är den enda kända lokal i landet som under lång tid erbjudit lämpliga livsmiljöer för en lång rad insektsarter som framför allt lever på bok och är beroende av kontinuitet i sitt utvecklingssubstrat. Den rikliga förekomsten av död ved är den viktigaste förutsättningen för att bevara den biologiska mångfalden. I den överåriga bokskogen, men även i andra miljöer, har ca 60 rödlistade insektsarter hittats. Flera av dem har här sin enda kända lokal i landet eller i Norden. Några få exempel är bokblombeck, som lever i högstubbar av bok; rödhalsad svartbagge, som lever i gamla döda fnösktickor på bok och björk; jättesvampmal, som lever i levande fnösktickor på bl.a. bokstubb; samt förgyllt metallfly, som lever på aklejruta.

Vanliga insektsarter i området är exempelvis liten ekoxe, olika arter svartbaggar, trägnagare och knäppare.

3.5.2 Mollusker

Den rika växtligheten och det fuktiga klimatet i dalarna erbjuder goda livsmiljöer för landsnäckor och sniglar. Den gamla skogen gynnar speciellt spolsnäckor som lever under barken på gamla träd. Exempelvis kan nämnas bukspolsnäcka, tvåtandad spolsnäcka och gråsvart kölsnigel.

3.5.3 Fåglar

I plåtåernas skogar är fågellivet inte så rikt men nötskrika, nötväcka, trädkrypore, grönsångare, trädpiplärka och bofink är vanliga arter. På några ställen häckar gransångare som är en ny art för området och som dessutom ökar. Där det finns högstubbar och torrakor samt i dalarnas blandlövskog är antalet arter betydligt fler. Förutom många vanliga arter finns också skogsduva, som häckar i gamla hålträd; stenknäck, som särskilt vintertid födosöker på bland annat avenbok; stjärtmes, som delvis är knuten till vatten; samt flera hackspettarter som mindre hackspett och spillkråka. Bland rovfågeln är ormvråken den vanligaste men även kattuggla, hornuggla, bivråk, glada och duvhök häckar i eller i anslutning till området. I hålträd, bland annat kring naturum, häckar stare. Korp och andra kråkfåglar häckar på klipphyllorna.

3.5.4 Däggdjur och kräldjur

Vanliga däggdjur är större skogsmus, fälthare, rådjur, dovhjort och grävling. Här finns också olika sorkarter, iller, ekorre, räv, vildsvin och älg. Vid vattendrag och dammar ses ibland vattenfladdermus. Andra fladdermusarter som noterats är mustaschfladdermus, långörad fladdermus, gråskimlig fladdermus och nordisk fladdermus. I rasbranterna och stenmurarna lever bland annat hermelin och vessla. Skogsödlan är vanlig och här finns också huggorm.

3.5.5 Vattendragens djurliv

Skärån, Dejebäcken och Kvärbäcken har kallt och rent vatten. Kvärbäcken och Dejebäcken är dock något mer påverkade än Skärån. I Skärån finns en lokal stam av bäcköring samt elritsa och bäcknejonöga. Vanliga djur i bäckarna är fjädermygglarver och sötvattensmärla. Vad som utmärker bottenfaunan är att det finns många olika arter av dag-, natt- och bäcksländor. Flera av dem är rödlistade och känsliga för försurning och föroreningar, bland annat bäcksländan *Dinocras cephalotes*.

I anslutning till områdets dammar finns vanlig padda, vanlig groda, åkergroda och snok. Både större och mindre vattensalamander har påträffats. Insektslivet präglas av en mängd olika arter som trivs i stillastående vatten. Fiskarterna, vilka delvis är inplanterade, är bland annat abborre, gädda, lake, mört, sutare, groplöja, ål och regnbåge. Karaktärsfåglar är strömstare, som är särskilt vanlig som övervintrande och forsärla, som födosöker i vattendragen och häckar med flera par i rasbranterna. Emellanåt besöks bäckarna av kungsfiskare. Häger fiskar både i dammarna och i vattendragen, och här häckar exempelvis sångsvan, gräsand och knipa.

3.6 Jordbruksmark (73 hektar)

Inom området finns en liten andel jordbruksmark, till största delen bestående av betesmark med varierande grad av gödslingspåverkan. Uppe på platån ligger ett flertal mindre åkrar i vall kring tidigare torpställen. Betesmarkerna hyser i vissa delar arter som stenmåra, smultron och stagg men på fuktiga marker dominerar ofta kåltistel, vecketåg och tuvtåtel. I betesmarker i Nackarp och Uggerödsdalen har man hittat vaxskivlingar, bland annat ängsvaxing och flera blågrå vaxskivlingar vilket kan tyda på lång beteskontinuitet.

3.7 Markanvändningshistorik

3.7.1 Fornlämningar

De registrerade fornlämningarna utgörs till största delen av fossil åkermark, s.k. fornåker. Det påvisas bland annat av tusentals röjnings- eller odlingsrösen och stensträngar som finns inom vidsträckta områden i skogen. Rösena är oftast runda och låga och överväxta. Man har också vid inventeringar hittat gamla boplatser, resta stenar och förmodade, men inte fullt undersökta gravplatser (se karta, bilaga 5).

3.7.2 Tidig historia

Under istidens tidiga avsmältningsskede, 11 500-10 700 f.Kr., rådde ett arktiskt klimat med låga temperaturer. Växtligheten präglades av gles gräs- och gråbovegetation. När sommartemperaturerna blev högre tätnade växtligheten till stäpp med gräs, starr och dvärgvide. Den hade inslag av örter som fjällsippa och olika ärtväxter. Något senare kom också en och hagtorn in. Olika perioder av varmare och kallare klimat avlöste varandra fram till ca 8 200 f.Kr. I de varmare perioderna vandrade främst tall och björk in. Mot slutet av perioden kom också uroxer, vildsvin och vildhäst att påverka växtligheten.

Mellan 8 200 – 3 000 f.Kr. blev klimatet varmare och fuktigare och värmeälskande arter som ek, alm, ask, lind och al fick fäste. Under denna värmeperiod var medeltemperaturen 2 – 3 grader högre än idag och murgröna och järnek var vanliga inslag i ädellövskogen. Omkring 3 000 f.Kr blev klimatet åter sämre och boken vandrade in, men blev inte skogbildande förrän ca 500 f.Kr. Under denna period påverkade också människans behov av betes- och åkermark skogens sammansättning, varvid boken gynnades med hjälp av ollonsvin.

3.7.3 Människans verksamhet

De äldsta spåren efter mänsklig aktivitet kan vara huggspår i sandstensblock i Uggerödsdalen. De vanligaste kulturspåren är annars stensträngar, odlingsrösen av olika ålder, som finns i stort sett överallt i skogarna samt yngre stengärdesgårdar. Flera mindre områden med rösen och stensträngar tros härröra från yngre bronsålder till äldre järnålder. Efterhand har nya rösen tillkommit allteftersom man röjt ny mark. Många av dessa rösen är troligtvis rester av det vandrande åkerbruk som inleddes på bronsåldern och som kan ha pågått fram till 1800-talet. Marken svedjades och röjdes på träd för att sedan odlas några år.

När markens näringsämnen minskat i mängd flyttade man åkern, eftersom man inte hade tillräckligt med gödsel att tillgå. Stenmurar och andra gårdsgårdar byggdes främst för att stänga ute djuren från fasta åkrar och slätterängar. En del stenmurar markerar gränser av olika ålder mellan exempelvis fastigheter.

Ortnamnen i området tyder på att fasta bybildningar uppstod under vikingatid och tidig medeltid. Röstånga kyrka byggdes på 1200-talet och området fick en sockenindelning. Den äldsta karta som finns över området är från 1664. Denna anger att högskog av bok dominerar i området. Förmodligen fanns också en hel del skog av ek samt s.k. surskog, troligtvis av al, björk, sälg och hassel. Från dokument år 1671 framgår att ek fanns i bokskogen i Kvärk. Bönderna fick disponera surskogen fritt, men inte högskogen. Högskogen producerade ollon och den skattades i slutet på 1600-talet efter hur mycket ollonsvin skogen kunde föda. De stora och oljerika bokollonen är utmärkt föda för svin och när det var ollonår kunde svinen livnära sig hela vintern ute i skogen. Slättbönderna lämnade ofta svin på ollonbete i skogsbygden. Svinen vaktades av en svinaherde och på natten vistades de i svinahus. Flera ruiner i området, bland annat i Skäralidsdalen, kan vara rester av sådana hus.

I början på 1600-talet fanns öppen mark kring Röstånga, Nackarp, Uggeröd, Härsnäs, Tostarp, Kvärk, Kongaö, Lierna och Råröd. Inägorna på gårdarna upptogs till större delen av öppen äng. Åkermarken bestod av små spridda tegar. Utanför inägorna låg en del öppen och skoglös betesmark, s.k. utmark. När befolkningen ökade på 1700-talet började skiftesreformer genomföras. Böndernas viktigaste inkomstkälla var boskapsskötsel. De magra åkermarkerna gav inte stora skördar. På sommaren släpptes djuren på bete på skogen och återvände till efterbete på de slagna ängsmarkerna om hösten. Söderåsens skogar övergick alltmer till glest skogbevuxen betad utmark. Också bristen på skog runt om åsen tärde på virkesinnehållet som användes till byggnader, ved och ris. Betet, som ofta var hårt, hade en negativ inverkan på skogens föryngring. De plantor som inte blev avbetade blev knotiga, flerstammiga och tätgreniga. Inom hela området kan man hitta sådana kvarstående ”risbokar” från skogsbetesepoken. Skogsbetet förbjöds i området 1893, varefter endast svin fick böka i skogen. Dessa var viktiga också för föryngringen och fanns kvar fram till 1930-talet.

Under 1700-talet dominerade fortfarande bokskogen området, men efterhand finns mogen högskog endast kvar på dalsidorna. De skogvårdande åtgärderna var få, men staten gjorde bland annat en hägnadskampanj där risgården ersattes av stengårdsgårdar. Staten anlade också planteringshagar, vilka ökade i antal mot slutet av 1800-talet. I samband med de olika skiftena, t.ex. Laga skifte, ökade behovet av virke till nybyggnation av en hel del torp, gårdar och stängsel. Troligtvis har andelen skog efter det att fornåkrarna övergavs på järnåldern aldrig varit så låg som på mitten av 1800-talet. Den skog som fanns var mycket glesare än idag eftersom den var betespåverkad. Dalbottnarna användes för betesdrift eller slätter. Höet bars eller fraktades med oxar, senare med häst, ut ur dalen eller upp för dalsidorna längs flera av de små anlagda vägar som fortfarande finns kvar. Den mest kända är Offavägen, som går från Kopparhatten ner i Skäralidsdalen, byggd av S. Offen från Tostarp.

De första granplanteringarna gjordes 1910 kring torpet Granliden. I samband med första världskriget gjordes avverkningar i Skäralidsdalens sluttningar. För att transportera ut virket byggdes en järnväg in i dalen ända till Offavägen. Spåren av avverkningarna ses bland annat vid Forshall, där det idag växer ett 80-årigt avenboksbestånd. Ett bokbestånd avverkades 1933-35 på Kvärkadalens sluttning väster om Lierna. En del av marken planterades med gran som fortfarande står kvar. I Kvärkadalen avverkades också mycket träd för tillverkning av kol till gengasframställning under andra världskriget. Ett stort förbränningskärl från denna tid

finns kvar i dalen vid Vegadalens mynning. Efter första men särskilt efter andra världskriget upphörde hävden på många av betes- och slåttermarkerna. Plataernas öppna marker började planteras med gran medan dalbottarna växte igen med bok eller blandlövskog. De tidigare öppna kärren växte igen eller dikades och granplanterades.

3.7.4 Turism och friluftsliv

Odensjön med Nackarpsdalen och Skäralid med Kopparhatten har sedan 1800-talet varit välbesökta platser av turister. I slutet av 1800-talet byggdes järnväg till Röstånga och Skäralid. Stora grupper av naturflanörer kom för att njuta av naturen och utsikten från Kopparhatten. Dansbana och kiosk fanns i Nackarpsdalen. Uppe på Kopparhatten började man sälja läsk och kaffe i ett skjul. Detta ersattes i början av 1900-talet av en restaurang med dansbana. Vid Skäralidsdalens mynning byggdes ett stort turisthotell i trä 1906 efter att den tidigare restaurangen brunnit ned. Skärån dämades upp till en damm vid turisthotellet 1929 främst för att kunna erbjuda fiske för turisterna.

Idag är området välkänt och välbesökt av alla typer av besökare som till exempel barnfamiljer, äldre människor och äventyrslystna ungdomar. Kopparhatten bedöms vara den mest besökta platsen med uppskattningsvis 100 000 besökare per år. Sommartid är gräsplanerna i Nackarpsdalen och Skäralid omtyckta utflyktsmål för besökare med matsäckskorg. Vår och höst utnyttjar många vandrare Skåneleden och andra vandringsleder i området. För många danskar är Söderåsen ett uppskattat och närbeläget resmål. Årligen arrangeras olika aktiviteter, exempelvis konserter, i Nackarpsdalen och på Odensjön.

I Skäralid finns restaurang och café och i Nackarpsdalen finns ett café. Grillplatser med ved finns vid Lierna, Odensjön och Skäralid. Fiskekort för fiske i Odensjön säljs i Röstånga. Större parkeringsplatser finns vid Skäralid, Nackarpsdalen, Kopparhatten och mindre parkeringar spridda inom området. Toaletter finns vid Skäralid, Kopparhatten, Lierna och i Nackarpsdalen. Vandrarhem och camping finns i anslutning till entréerna i Skäralid och Röstånga. Turistbyrå finns i Röstånga och turistinformation finns i anslutning till parkeringsplatsen i Skäralid.